

بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از "مین" ضد نفر در استان کردستان

حسین محمدزاده*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱/۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۹

چکیده

مطالعه کنش و نتایج ناخواسته کنش‌های انسانی یکی از مفاهیم بنیادی در پژوهش‌های علوم اجتماعی بوده است. اهمیت مطالعه نتایج ناخواسته کنش فقط ناشی از پیامد مثبت یا منفی نیت عاملان کنش نیست بلکه تولید نتایج و کنش‌های متوالی دیگری است که فراسوی پیش‌بینی کنشگران می‌رود. به‌کارگیری "مین"‌های ضدنفر در جنگ ناشی از کنش هدفمند میان نیروهای متخاصم است که نتایج ناخواسته فردی و اجتماعی گسترده و غیرقابل پیش‌بینی به دنبال دارد. مشکلات ناشی از پیامدهای پنهان، ناخواسته و غالباً منفی این پدیده دامن‌گیر نهادهای مختلف اجتماعی شده و هزینه‌های سرسام‌آوری را بر دوش جامعه می‌گذارد. ازاین‌رو، هدف این تحقیق بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین‌های زمینی ضدنفر در استان کردستان به‌عنوان یکی از استان‌های آلوده به مین کشور است.

مبانی نظری این تحقیق ریشه در مطالعات مرتن و گیدنز دارد. روش این تحقیق از نوع ترکیبی (کمی-کیفی) بوده و جامعه مورد مطالعه مشتمل بر کلیه افراد غیر نظامی بوده است که در استان کردستان به نحوی از انحاء در معرض آسیب ناشی از مین قرار گرفته‌اند. بخشی از داده‌ها از طریق اسناد و مدارک بنیاد جانبازان، هلال احمر و سایر منابع و بخشی از طریق مصاحبه با آسیب‌دیدگان به دست آمده است. نتایج تحقیق نشان داد که استفاده از مین‌های ضد نفر و پیامدهای ناخواسته آن ضمن این‌که جان انسان‌های زیادی را گرفته و عده‌ای را معلول ساخته است، عامل مهاجرت و طلاق و ناامنی بوده و به محیط زیست، کشاورزی و توریسم... آسیب جدی وارد ساخته است. تمام آسیب‌های ناشی از این پدیده هنوز ناشناخته است و در ابعاد زمان، مکان و مشکلات در حال گسترش است. نتایج استفاده از مین امری مزمن بوده و راه‌حل جدی برای آن نیازمند خواست، همکاری گسترده و مداوم نهادهای مردمی، دولتی و بین‌المللی برای پیشگیری از تولید، ذخیره و به‌کارگیری آنهاست.

واژه‌های کلیدی: "مین"، کنش، مشکلات اجتماعی، نتایج ناخواسته کنش، استان کردستان

مقدمه

در طول تاریخ رنج ناشی از اعمال انسانی کمتر از بلا یایی طبیعی نبوده است. اگرچه پیام مدرنیته تسلط انسان بر طبیعت و بهبود روابط انسان با انسان را نوید داد اما روند عقلانی شدن، به قفس آهنین و سلطه عقل ابزاری تبدیل شد. سلطه عقلانیت ابزاری باعث رفاه و آزادی بیشتر در زندگی اجتماعی نشد و پیامد کنش‌های عقلانی با سلطه فناوری زیان‌بارتر از گذشته پدیدار گشت. نتایج آسیب‌زای کنش عقلانی، امید و

آرزوهای روشنگری را به چالش کشید. به همین دلایل نتایج ناخواسته کنش مورد توجه، کاوش و انتقاد محققان علوم اجتماعی، فیلسوفان و اقتصاددانان قرار گرفته است. جنگ و فن‌آوری به کار گرفته شده در آن یکی از چالش‌برانگیزترین کنش‌های انسانی است که عقلانیت آن مورد نقدهای بی‌امان اما غالباً کم اثر قرار گرفته است. یکی از وسایلی که به‌طور وسیع در جنگ به کار گرفته شده و خسارت عظیم مالی و انسانی در سطح جهانی و ملی به بار آورده است استفاده از مین و خصوصاً مین‌های ضدنفر است. نتایج خواسته و ناخواسته ناشی از مین باعث آسیب به غیرنظامیان از جمله زنان و کودکان شده، برنامه‌های بهداشتی و آموزشی را دچار چالش ساخته و به منابع آبی و زیرزمینی آسیب‌های جدی وارد ساخته است. نتایج ناخواسته مین نه تنها کارکرد غیرعمدی منفی دارد بلکه به قول گیدنز بعضی "از جامعه شناسان از "پیامدهای معکوس" کنش سخن به میان آورده‌اند" (کسل، ۱۳۸۳: ۱۹۷).

بیان مسئله

یکی از موضوعات بنیادی جامعه‌شناسی مطالعه کنش است. علل و دلایل کنش چه به صورت سنتی و چه به صورت عقلانی دارای نتایجی است که مدنظر عاملان کنش نبوده و ممکن است مثبت یا منفی باشند. با وجود پیشرفت فناوری و دقت در اجرای طرح‌های انسانی، پیامدهای کنش، لزوماً دارای نتایج انضمامی و مثبت نیستند. نتایج ناخواسته^۱، نتایج غیرقابل‌پیش‌بینی^۲ و یا دیده نشده^۳ کنش، علاوه بر آسیب‌های انسانی و مالی، به یک چالش اجتماعی و فکری تبدیل شده است. "منظور از نتایج ناخواسته نتایجی است که مدنظر طراحان کنش نبوده است و مشکلات ناشی از نتایج، ناشی از

---

۱. unintended consequences
۲. unanticipated consequences
۳. unforeseen consequences

کنش‌های هدفمند یکی از دغدغه‌های متفکران اجتماعی در طول تاریخ بوده است" (Merton, ۱۹۳۶: ۵۷).

اگر در نظر بخشی از جامعه‌شناسان مطالعه کنش یکی از موضوعات اصلی جامعه‌شناسی باشد چگونه پیامدهای خواسته و ناخواسته کنش می‌تواند مدنظر آنان قرار نگیرد؟ "پیامد ناخواسته کنش هرگز امکان ندارد که از ناحیه دانشمندان اجتماعی نادیده گرفته شود" (کسل، ۱۳۸۳: ۲۸). اهمیت این مسئله از آنجا بیشتر می‌شود که نتایج ناخواسته کنش امری پویا بوده و به‌صورت بالقوه کنش‌های بعدی را جهت می‌دهد. "پیامد ناخواسته ممکن است به‌طور منظم بازخوردهایی داشته باشد و شرایط ناشناخته‌ای را برای کنش‌های بعدی فراهم آورد" (همان: ۱۳۴). یکی از کنش‌های هدفمند انسانی استفاده از مین‌های ضدنفر است که برای پیشگیری از حمله نیروهای متخاصم و آسیب بدان‌ها طراحی شده است. نتایج ناخواسته مین به علت گستردگی و پیچیدگی فراتر از پیش‌بینی‌های اولیه بوده و در مکان‌ها و موقعیت‌های مختلف شکل‌های متنوعی به خود گرفته است. "مین‌های زمینی به‌عنوان یکی از مشکلات بزرگ انسانی به نتایج ناگوار انسانی، اجتماعی و اقتصادی عدیده منجر شده‌اند^۱."

از نظر تاریخی استفاده از مین ضدنفر بعد از جنگ جهانی دوم مورد استفاده روزافزون قرار گرفته است اما پیامدهای غیرعمدی و ناخواسته آن بعد از جنگ به تخریب و ویرانگری خویش خصوصاً در حوزه مدنی ادامه داده است. طبق برآوردهای مختلف هم‌اکنون در حدود ۹۰ تا ۱۱۰ میلیون مین در سراسر جهان پراکنده شده است و بیش از ۸۴ کشور جهان با این مسئله مواجه هستند (تقفی نیا و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۹۳). "مین‌ها هرماه ۱۵۰۰، هرروز ۴۰ و در هر ساعت حدود ۲ نفر را دچار آسیب می‌کنند" (سروش و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۷). "درحالی‌که هزینه ساخت یک مین ضدنفر در حدود ۳ دلار است هزینه خنثی کردن آن در حدود ۱۰۰۰ دلار است"^۲ درعین حال "زمان

۱. GICHD (2016) annual report 2016, GICHD, Switzerland.

۲. Landmine related injuries, 1993-1996, MMWR.

برداشت آن ۲۵ برابر زمان کاشت آن است^۱. "نتایج ناخواسته مین محدود به زمان مشخصی نیست و در طول زمان ادامه می‌یابد. طبق گزارش‌های موثق حدود چهار میلیون مین به کار گرفته شده در جنگ جهانی دوم هنوز ختنی نشده است و در سال ۲۰۱۳ به‌طور متوسط در هر روز ۹ نفر قربانی مین شده‌اند که در مقایسه با سال ۱۹۹۹ که در هر روز آن ۲۵ نفر قربانی شده است نشان از کاهش قربانیان است. در این میان قریب به اتفاق تلفات انسانی یعنی ۷۹ درصد مربوط به غیرنظامیان بوده است.^۲

درحالی‌که آسیب به نیروی‌های غیرنظامی مدنظر طراحان کنش هدفمند نبوده است اما تحقیقات مختلف این مطلب را به‌طور مرتب مورد تایید قرار می‌دهند. صندوق حمایت از کودکان سازمان ملل متحد می‌گوید "سالانه بین ۱۵ تا ۲۰ هزار نفر در جهان قربانی مین‌های زمینی می‌شوند که بیش از ۸۰ درصد قربانیان را غیرنظامیان تشکیل می‌دهند و دست‌کم از هر ۵ قربانی یک نفر کودک است. مطالعه ۲۶ جنگ نشان داده است که مین باعث برتری نظامی نمی‌شود بلکه بیشتر باعث ترس و رنج غیرنظامیان می‌شود تا مانع حرکت سربازان. "مین‌های زمینی هراندازه که به نظامیان در حین نبرد آسیب می‌رساند بعد از جنگ حداقل ۱۰ برابر بیشتر باعث کشته یا مجروح شدن غیرنظامیان می‌شود" (William, ۱۹۹۵). آسیب‌های ناخواسته مین پیچیده و متنوع هستند. "تاکنون ۳۰۰۰۰۰ نفر در اثر مین‌های ضدنفر دچار قطع عضو شده‌اند که از میان آن‌ها ۵۰ درصد غیرنظامیان هستند" (فخرانیان و طاهری، ۱۳۸۷: ۶۸).

هزینه زمانی و اقتصادی ناشی از آسیب مین سرسام‌آور است؛ که برای ختنی‌سازی آن امکانات بسیاری زیادی مورد نیاز است.^۳ "هر فرد زخمی به حداقل ۴ بار عمل جراحی، ۳/۲ واحد خون، آنتی‌بیوتیک و هزینه درمانی معادل ۳۰۰۰ تا ۵۰۰۰ دلار نیاز دارد" (Esam et all, ۲۰۰۰, Anderson et all, ۱۹۹۲). با ادامه و گسترش آسیب‌های

۱. UN report (1995) in <http://www.mineaction.org>.

۲. Land Mine Monitor report, 2011, 2013.

۳- روزنامه اعتماد (۱۳۸۷) شماره ۱۸۱۴، ۱۸ آبان.

ناشی از مین ضد نفر مبارزه علیه آن در سطوح فردی و سازمانی شکل گرفته است. در سال ۱۹۹۱ پیمان^۱ MBT که به پیمان «اوتاوا» معروف است با امضاء ۱۲۰ کشور به تصویب رسید. در این معاهده کشورها موظف شدند که در مدت ۱۰ سال تمام مین‌های کار گذاشته شده را پاک‌سازی و در عرض چهار سال مین‌های ذخیره شده را نابود کنند (Zerihun, ۱۹۹۳). بر اساس گزارش‌ها ۱۳ کشور آن را نپذیرفتند (Peacock, ۱۹۹۷).

در حالی که آسیب ناشی از مین بخشی از کره خاکی را در بر گرفته است در سویی دیگر ساخت مین برای کشتن انسان‌ها به یک صنعت تبدیل شده و به عبارتی مهندسی می‌شود؛ یعنی شرکت‌ها از کشتن انسان‌ها پول درمی‌آورند. ظاهراً درآمد ناشی از ساخت مین قابل توجه است و پای شرکت‌های زیادی در میان است. تا همین اواخر "قطعات مین توسط ۱۰۰ شرکت در ۵۵ کشور دنیا و از جمله فیات و جنرال الکتریک ساخته می‌شد." وقتی سازمان حقوق بشر از ۴۷ کمپانی آمریکایی درخواست توقف تولید را کرد ۳۰ شرکت آن را نپذیرفتند " (Peacock, ۱۹۹۷; cooper, ۱۹۹۷). یک تقسیم‌کار جهانی برای مین وجود دارد بعضی آن را می‌سازند و بعضی آن را به کار می‌گیرند. کشورهای سازنده آن را کم‌تر برای خود استفاده می‌کنند. کشورهای جهان اول آلوده به مین نیستند؛ اما کشورهایی مثل موزامبیک، افغانستان، آنگولا، عراق، بوسنی هرزگوین و ایران از جمله کشورهای بسیار آلوده هستند. "ایران امروز یکی از کشورهای آلوده جهان است که حدود ۱۶ میلیون مین در آن کاشته شده است"^۲.

در ایران استان‌های خوزستان، ایلام، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی آلوده به مین هستند که مساحت زمین‌های آلوده به مین ایران بیشتر در استان‌های نام‌برده در حدود ۴ میلیون هکتار برآورد می‌شود و بیش از ۸۰ درصد این قربانیان را غیرنظامیان تشکیل می‌دهند (آقازاده و دیگران، ۱۳۹۱، فلاحتی و دیگران، ۱۳۸۹، سروش و دیگران، ۱۳۸۵). انفجار و آسیب ناشی از مین در سطح کشور و استان‌ها گرچه کُند شده

---

۱. Mine Ban Treaty

۲. UN report (2007) in <http://www.mineaction.org>.

است اما هرگز متوقف نشده است. آخرین مورد قربانی مین در استان کردستان مربوط به روستای منیجه‌لان در شهرستان بانه در سال ۱۳۹۶ است.^۱ مین به صورت منفجرشده و یا مغفول مانده در دل خاک، انسان و حیات اجتماعی او را مورد آسیب‌های متعدد و پیچیده‌ای قرار می‌دهد که در چارچوب نتایج غیرقابل پیش‌بینی قابل دسته‌بندی است. نتایج ناخواسته ناشی از مین مورد کاوش با رویکرد جامعه‌شناختی قرار نگرفته است. هدف این تحقیق پرداختن به نتایج ناخواسته ناشی از مین (منفجرشده و مغفول مانده) در استان کردستان (یکی از استان‌های آلوده به مین) است. در واقع و به صورت مشخص این پژوهش می‌خواهد به پرسش‌های زیر جواب دهد:

- ۱- پراکنندگی و میزان آسیب‌زایی مین‌های ضدنفر در استان کردستان چگونه است؟
- ۲- نتایج ناخواسته ناشی از مین چگونه بر افراد و نهادهای مختلف اجتماعی اثرگذار بوده است؟

پیشینه تحقیق

در مورد اثرات ناشی از انفجار مین تحقیقات زیادی در کشور انجام شده است که غالباً توسط محققان حوزه بهداشت و درمان از سویی و بخش فنی برای ساخت و کنترل مین به انجام رسیده است.

- مولانایی و دیگران (۱۳۸۳) به بررسی ناشی از آسیب‌های ناشی از مین در بیمارستان بعثت سنندج پرداخته‌اند. آن‌ها می‌گویند از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۰، ۱۳۴ نفر مجروح به بیمارستان مراجعه کرده‌اند که ۴۴ نفر از آنان دانش‌آموز بوده‌اند. میانگین

۱- بنفشه سام کیش (۱۳۹۶) روزنامه اعتماد ۱۵ فروردین ۱۳۹۶.

بستری هر شخص در حدود ۱۵ روز و این تعداد بیمار ۲۷۸ بار زیر عمل جراحی قرار گرفته‌اند. بیشتر قسمت‌های آسیب‌دیده مربوط به ساق پا و ران بوده است.

- سروش و دیگران (۱۳۸۵) در تحقیقی جامع به ابعاد انسانی و آسیب‌های جانی و مالی ناشی از مین در استان‌های غرب و جنوب ایران پرداخته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که استان کردستان دارای بیشترین میزان مرگ‌ومیر ناشی از انفجار مین یا مهمات عمل‌نکرده بوده است. آن‌ها به این آمار دست‌یافته‌اند که ۹۳/۲٪ از مراجعه‌کنندگان مرد، ۶/۸٪ زن، غالباً غیرنظامی و حداقل در ۴۰/۴ درصد از آن‌ها یک عضو قطع‌شده و در حدود ۴۰ درصد در زیر ۱۸ سال سن داشته‌اند.

- اخوان و ثقفی نیا (۱۳۸۴) به بررسی افراد زخمی گروه‌های مین‌روب پرداخته‌اند که به بیمارستان بقیه‌الله مراجعه کرده‌اند. ۳۴ نفر مجروح داشته‌اند که میانگین سنی آنان ۳۲ سال بوده است. در ۲۴ تا ۴۸ ساعت بعد از حادثه مراجعه داشته‌اند. ۷۵ درصد از آن‌ها چندین آسیب‌دیده و صدمات بیشتر به ناحیه صورت و چشم وارد شده است.

- ثقفی نیا و دیگران (۱۳۸۵) به تأثیر آموزش بر کاهش آسیب ناشی از مین در مناطق ایلام پرداخته‌اند. نتیجه آزمون آن‌ها نشان می‌دهد که آموزش باعث کاهش آسیب در میان مردم شده است. به‌نوعی که میزان مرگ‌ومیر بعد از آموزش به میزان ۴/۳۶ درصد کاهش یافته است.

- ثقفی نیا و دیگران (۱۳۸۳) در تحقیقی دیگر به توصیف و آسیب‌های ناشی از مین در کشورهای افغانستان، کشمیر، آنگولا... به روش داده‌های ثانویه پرداخته‌اند و در نهایت توصیه‌هایی برای کاهش آسیب‌های ناشی از مین ارائه داده‌اند.

- آسترکی و دیگران (۱۳۸۸) به بررسی مواد منفجره گوناگون که از جنگ باقیمانده و هنوز عمل‌نکرده‌اند پرداخته و در این تحقیق متوجه شده‌اند بیشترین آسیب وارده به مردم ناشی از مین بوده است.

- فخرانیان و طاهری (۱۳۸۷) ضمن توجه به خسارت‌های مادی و انسانی افرادی که در بخش ختنی‌سازی مین‌ها مشغول فعالیت هستند و کار خویش را به روش‌های

دستی و مکانیکی انجام می‌دهند به بررسی و آزمون روش‌های احتراقی و انفجاری برای خنثی‌سازی پرداخته‌اند و در نهایت نتیجه گرفته‌اند که این روش‌ها نسبت به روش‌های قدیمی ارزان‌تر و ایمن‌تر و کاربردی‌تر هستند.

- محمد قام و دیگران (۱۳۹۴) به بررسی خطاهای انسانی در میدان مین پرداخته‌اند. آن‌ها از میان ۱۸ خطای احتمالی بیشترین مورد را مربوط به گروه شناسایی تشخیص داده‌اند.

- آقازاده، عندلیب و بزاز بنایی (۱۳۹۱) به بُعد نظامی ساخت مین هوشمند توجه داشته و ساخت یک نوع مین هوشمند کنترل شونده از راه دور را ضروری دانسته‌اند. این مقاله به نحوه کنترل و تحریک خنثی‌سازی مین هوشمند می‌پردازد و نمونه اولیه مین ضدنفوذ طراحی و ساخته شده است.

- مفاخری (۱۳۸۱) از منظر آسیب‌های تعریف‌شده در دانش پزشکی به بررسی آسیب وارده به مصدومانی پرداخته است که به بیمارستان بعثت سنجیدج مراجعه کرده‌اند. بیشتر تحقیقات انجام‌شده در چارچوب رشته‌های پزشکی و روانشناسی انجام‌شده است. گرچه بعضی از تحقیقات خارجی به بعضی از پیامدهای روانی و اقتصادی مین توجه داشته‌اند اما محقق با تحقیقی جامعه‌شناختی با رویکرد نظری به نتایج پیش‌بینی نشده این پدیده در روابط فردی و نهادی برخورد نکرده است. اگرچه تحقیقات زیادی به آسیب روانی، انسانی و اقتصادی ناشی از مین توجه داشته‌اند که غالب آن‌ها در خارج از کشور انجام شده است.

مبانی نظری

دورکیم در اصول و مبانی روش‌شناختی که برای جامعه‌شناسی ترسیم کرد از دو نوع تحلیل علی و تحلیل کارکردی (نتایج یا پیامد) سخن به میان آورد (دورکیم، ۱۳۸۳). تحلیل علی نسبت به یک پدیده دارای تقدم زمانی و تحلیل کارکردی دارای تأخر زمانی است. نتایج ناخواسته مربوط به پیامدهای بعد از حادثه یک پدیده است. اصول و مبانی

بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ... ۱۳۱

جامعه‌شناسی کارکردی دورکیم توسط تالکوت پارسنز بسط و عمق بیشتری یافت؛ اما در این میان این رابرت مرتن شاگرد پارسنز بود که جرح و تعدیل نظریه ساختاری را معمول ساخت.

مرتن به‌طور مشخص سه پیش‌فرض اصلی نظریه ساختی کارکردی را به چالش کشید: اصل وحدت کارکردی،^۱ اصل کارکردگرایی عمومی یا (شمول‌عام)،^۲ و ضرورت کارکردی^۳ (ارمکی، ۱۳۸۱: ۶۳؛ ریتزر، ۱۳۸۲: ۱۴۶). مرتن ضمن تعدیل این چارچوب توجه خاصی به پیامدهای کنش کرد. در واقع یکی از اولین جامعه‌شناسانی که عمیقاً به پیامدهای پیچیده و غیرقابل‌پیش‌بینی انسانی توجه نمود مرتن بود (Veron, ۱۹۷۹: ۵۷). از نظر مرتن نتایج کلی یک به موقعیت‌های زیر برمی‌گردد:

۱- فرد کنشگر

۲- اشخاص دیگر و از طریق ساختارهای اجتماعی و فرهنگی (Merton, ۱۹۳۶: ۸۹۵).

"مطلب مرتن در مورد نتایج ناخواسته کنش شاید بررسی کلاسیک این موضوع باشد و او به‌درستی بیان می‌کند که پیامدهای غیرعمدی در پژوهش جامعه‌شناسی اهمیت بنیادی دارد" (کسل: ۱۳۸۳: ۱۳۹)؛ که در واقع بحثی دیگر در کاربردی‌تر کردن نظریه ساختاری در سطوح میانی تحلیل است. مرتن می‌افزاید که میان کارکرد پنهان و پیامد پیش‌بینی‌نشده فرق هست. یک کارکرد پنهان ممکن است پیش‌بینی‌نشده باشد ولی برای یک نظام معین دارای کارکرد باشد. پیامد پیش‌بینی‌نشده خود دو نوع است؛ نوعی که برای یک نظام معین دارای کژ‌کار آشنکار و پنهان است و نوعی که فاقد کارکرد است (Merton, ۱۹۶۸: ۱۰۵). از نگاه این نظریه‌پرداز مشکلات ناشی از کنش‌های هدفمند یکی از دغدغه‌های متفکران اجتماعی در طول تاریخ بوده‌اند؛ اما پیامدهای کنش

---

۱. The function unity of society

۲. Universal functionalism

۳. Indispensability

کمتر مورد واکاوی علمی قرار گرفته است چراکه قبلاً علل آن را به الهیات و سرنوشت ربط می‌دادند.

از نظر مرتن کنش‌های اجتماعی نتایج دقیق و صددرصدی ندارند. در عین حال کنش‌های انسانی دارای دو نوع سازمان‌دهی شده و غیرسازمان‌دهی شده هستند. "نتایج ناخواسته در کنش‌های سازمان‌دهی شده برای تحلیل‌های جامعه‌شناختی مغتنم‌تراند چرا که فرایند کار با صراحت بیان شده است" (ibid: ۸۹۶). در واقع نتایج کنش لزوماً منفی نیستند و نتایج ناخواسته بستگی به نتایج موقعیتی کنش دارند. توجه به کنش انسانی و غیرقابل‌پیش‌بینی بودن نتایج آن در نگاهی دیگر مورد توجه ماکس وبر، نوربرت الیاس و فیلسوفانی چون کارل پوپر و هایک قرار گرفت (گری، ۱۳۷۹؛ Elias, ۱۹۶۱; popper, ۱۹۳۶) وبر بیشتر متوجه روند عقلانی شدن در غرب بود و به عبارتی سرمایه‌داری را ناشی از نتایج ناخواسته اخلاق پروتستانی می‌دانست (وبر، ۱۳۷۳). نوربرت الیاس نتایج کنش را امری در حال شدن می‌نگریست و اصولاً معتقد به نقطه پایان کنش نبود. به نظر الیاس پدیده‌ای مثل تمدن هم ناشی از برنامه‌ریزی نیست و به عبارتی جزء نتایج غیرعمدی کنش‌های تاریخی است. از نگاه هایک که نگرشی لیبرالی نسبت به بازار دارد برنامه‌ریزی اقتصادی غیرقابل‌پیش‌بینی بوده و قابل دفاع از نگاه علمی نیست.

از نظر پوپر پیش‌بینی آینده غیرممکن است چون علم خاصیت ابطال‌پذیری دارد و نه اثبات‌پذیری. یکی از جملات مشهور او که در واقع نقدی به نگرش‌های سیاسی است که به ظاهر بر پایه علمی بنیان نهاده شده‌اند این است: "کسانی که خواستند برای انسان-ها بهشت درست کنند جهنم به وجود آوردند". این جمله در واقع نشان می‌دهد آنچه انسان برنامه‌ریزی می‌کند با آنچه عملاً به دست می‌آورد متفاوت است. جامعه‌شناسی که به صورت ویژه نتایج ناخواسته را مورد بازبینی قرار می‌دهد گیدنز است. از نظر گیدنز کنش روزمره و مستمر عاملان، پیامدهای ناخواسته‌ای دارد که می‌تواند بازخوردهایی داشته باشد و شرایط ناشناخته‌ای را برای کنش‌های بعدی فراهم آورد. باز تولید زندگی اجتماعی توسط حلقه‌های علی حاصل از پیامدهای ناخواسته کنش، شرایط ناشناخته‌ای

بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ... ۱۳۳

را برای کنش فراهم می‌آورد. این گونه بازتولید را گیدنز حلقه‌های "هوموستاتیک" می‌نامد (مقدس و قدرتی، ۱۳۸۳: ۱۰) که برآیند آن نتایجی می‌شود که در ابتدای کنش، مورد نظر عامل نبوده و تنها شرایط، آن را بر فعل عامل تحمیل کرده است.

چنانچه مشخص است، پیامدهای متوالی که مولد اتفاقات بعدی می‌شود، به تولید یک اتفاق و بازتولیدات بعدی منجر می‌شود. به این معنا که بروز و ظهور یک اتفاق عمدی و ارادی، پیامدهای ناخواسته‌ای دارد که هر کدام از این پیامدها نسبت به اتفاقات قبلی بازتولید محسوب می‌شوند و این چنین نظم اجتماعی ایجاد شده و قوام می‌یابد. چنانچه ذکر شد، بازتولید زندگی اجتماعی توسط حلقه‌های علی حاصل از پیامدهای کنش، شرایط ناشناخته‌ای را برای کنش‌های بعدی فراهم می‌آورد که این همان حلقه‌های هوموستاتیک است. گیدنز تأکید می‌کند که کار ماهرانه تولید یا بنا ساختن جامعه توسط اعضای جامعه انجام می‌پذیرد؛ اما این کار تحت شرایطی انجام می‌شود که نه کاملاً عمدی است و نه کاملاً از جانب آن‌ها درک می‌شود (آگاهی عملی). گیدنز در هنگام طرح مسئله کنش، با وارد کردن عنصری به نام "نیت‌مندی و پیامدهای ناخواسته کنش،" سعی می‌کند که هم‌زمان نقش ساختارها و کنش‌ها را در وقوع حوادث تبیین کند.

در واقع وی می‌کوشد این مسئله را تفهیم کند که کنش پیامدهای ناخواسته‌ای دارد تا با تأکید بر مبحث کنش نقش انسانی را پررنگ کرده و با طرح مبحث پیامدهای ناخواسته کنش، نقش ساختار را برجسته نماید و بدین طریق تعادلی میان کنش و ساختار ایجاد کند. به عبارت دیگر مفهوم پیامدهای ناخواسته کنش، هدایت ما از سطح عاملیت به سطح نظام اجتماعی را به عهده می‌گیرد (ریتزر، ۱۳۷۷: ۷۰۴). گیدنز تأکید می‌کند که به‌طور کلی هر قدر پیامدهای عمل، فاصله زمانی - مکانی دورتری از متن و زمینه‌های اولیه عمل داشته باشد، کمتر احتمال دارد که این پیامدها تعمدی باشند؛ اما مسلماً در این میان، هم میزان هوشمندی کنشگران و هم منابع قدرت آن‌ها مؤثر است. به معنای دیگر کنشگران می‌توانند از پیامدهای ناخواسته کنش‌های خود بکاهند و با

تکیه بر عقلانیت و ابزارهای قدرت تا حدود زیادی روند امور را به دست گیرند (کسل، ۱۲۷)؛ بنابراین اگر پیامدهای غیرعمدی کنشها به صورت جریان غالب درآمد (به عنوان مثال روند حمله آمریکا به عراق و حضور آمریکا در این کشور) نشان دهندهٔ عدم هوشمندی کنشگران و همچنین تحلیل قدرت آنان است.

روش تحقیق

در کشور گاه جامعه علمی از نوعی مد پیروی می کند به نوعی که رویکردهای کمی گرا نوعی سنت گرایی تعریف می شود؛ اما در واقع نوع سؤال تحقیق است که نوع روش پژوهش را تعیین می کند. به دلیل نوع پرسش در این تحقیق از روش ترکیبی^۱ استفاده شده است. "در روش ترکیبی به صورت هم زمان و برای دقت و اخذ اطلاعات بیشتر از دو روش کمی و کیفی استفاده می شود" (محمد پور و دیگران، ۱۳۸۹). دلیل استفاده از این روش این است که ما از سوئی به آمار و اطلاعات کمی در مورد افراد آسیب دیده در سطح استان نیاز داریم و از سوئی می خواهیم از افراد سؤال کنیم که پیامد مین چه تغییراتی در زندگی آنان ایجاد کرده است و باعث چه مشکلاتی برای آنها و نهادهایی مختلف اجتماعی شده است؟

جامعه آماری در این مطالعه کلیه افراد غیرنظامی است که در جغرافیای استان کردستان به علت انفجار مین جان خود را از دست داده یا اینکه معلول شده و دچار آسیب جسمی و روانی شده اند. بخشی از اطلاعات کلی و آماری از سازمان بنیاد شهید و امور جانبازان و سایر نهادهای مرتبط گرفته شده است. همچنین بعضی از داده ها در مورد فراوانی مین و صدمات ناشی از آن از سازمان هلال احمر جمهوری اسلامی ایران، اداره بهزیستی و سازمان جانبازان به دست آمده است. در مرحله بعد و برای شناسایی عوامل اجتماعی از دو فن دیگر استفاده شده است. با استفاده از مصاحبه چهره به چهره^۲

---

۱. Mix Methodology

۲. face to face

بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ... ۱۳۵

در مورد مین و پیامدهای ناشی از آن برای فرد مصدوم و زندگی اجتماعی او، جواب سؤالات مرتبط از اشخاص زخمی و یا خانواده آنها اخذ و این کار بدین شیوه انجام شد:

الف) در مورد کسانی که از مین آسیب دیده و زنده‌اند سؤالات از خود آنان پرسیده شده است.

ب) در مورد کسانی که به دلیل آسیب مین فوت شده‌اند سؤالات از خانواده آنها و از مطلع‌ترین فرد خانواده پرسیده شده است. جمع‌آوری داده‌ها در بخش مصاحبه تا اشباع^۱ ادامه یافته است.

در این تحقیق افرادی که در خارج از استان مورد اصابت مین قرار گرفته‌اند، افراد نظامی و کسانی دیگر که آسیب آنها ناشی از سایر مواد منفجره^۲ بوده از مطالعه خارج گردیده‌اند. پس از جمع‌آوری اطلاعات داده‌های کمی به صورت آمار ذکر شده و داده‌های کیفی ناشی از مصاحبه مورد تحلیل محتوای کیفی قرار گرفته‌اند. در بخش یافته‌ها ابتدا داده‌های کمی و سپس داده‌های کیفی به صورت مجزا بیان شده‌اند.

الف) یافته‌های کمی

در این تحقیق مشخص شد که ۳۹ درصد از افراد مصدوم شده در سنین ۱۶ تا ۲۵ سال قرار دارند و تنها ۱/۷ درصد از افراد در سن بالای ۶۶ سال قرار دارند. ۹۵/۷ درصد از افراد مرد بوده و زن‌ها تنها ۴/۳ از افراد مصدوم را تشکیل می‌دهند. در میان غیرنظامیان، گروه دانش‌آموز و دانشجو آسیب‌پذیرترین گروه بوده و ۲۲ درصد از افراد مصدوم شده را تشکیل داده‌اند. افراد کارگر در رده دوم بوده‌اند و با ضریبی در حدود ۱۵ درصد و افراد کارمند و خانه‌دار دارای کمترین درصد یعنی به ترتیب ۴ درصد و ۲

---

۱. saturation

۲. un exploded ordnance

درصد آسیب دیده‌اند. در این میان ۴۰/۳ درصد از افراد وضع خود را هنگام مصاحبه بیکار اعلام کرده‌اند.

نتایج نشان داد که در هنگام انفجار حدود ۱۸ درصد افراد فوت شده‌اند. در این میان ۴۱/۳ درصد افراد به تنهایی و ۵۸/۷ درصد به صورت گروهی با مین برخورد کرده‌اند. همچنین به علت استفاده روستاییان و هنگام عبور از مرز ۳۰/۳ افراد در هنگام مصدومیت حیوان به همراه داشته‌اند. در این تحقیق مشخص شد که افراد در مکان‌های مختلفی آسیب دیده‌اند. در این میان بیشترین مکان آلوده در اطراف پایگاه‌های نظامی بوده است (۰/۶۳) و ۸/۳ درصد در زمین کشاورزی مصدوم شده‌اند و ۱/۷ درصد در خانه (به دلیل دست‌کاری) آسیب دیده‌اند. در عین حال ۸۰ درصد از افراد آسیب دیده در روستاها و ۱۷ درصد در شهرها ساکن بوده‌اند.

در مورد میزان تحصیلات آسیب دیدگان مشخص گردید که ۲ درصد از افراد آسیب دیده تا کلاس پنجم سواد داشته‌اند و ۳۴ درصد کاملاً بی‌سواد بوده‌اند و افرادی که تحصیلات عالی داشته‌اند تنها ۴/۳ درصد بوده‌اند که در این میان تنها ۶ نفر در مقطع لیسانس و بالاتر بوده‌اند، ۵۸/۷ درصد به صورت گروهی و تنها ۴۱/۳ درصد به صورت فردی با مین برخورد کرده‌اند. ۳۵/۷ درصد از افراد در عرض یک ساعت به بیمارستان رسیده‌اند، ۲۵ درصد تا دو ساعت، ۱۰/۳ در عرض سه و چهار ساعت و یک مورد ده ساعت طول کشیده است تا به بیمارستان منتقل شود. رساندن افراد مصدوم به بیمارستان یا دست‌کم یکی از مسیرها با وسایل مختلف بوده است: ۲/۷ توسط حیوان، ۸/۷ درصد توسط مینی‌بوس و ۴۴/۳ درصد توسط تویوتا، ۴/۷ درصد توسط لندرو بوده و فقط ۴/۳ درصد از افراد توسط آمبولانس حمل شده‌اند که دارای وسایل پزشکی و کادر پزشکی است.

۱۳۷ بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ...

جدول ۱- فراوانی مدت زمانی که افراد در بیمارستان بستری شده‌اند.

بستری	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
کمتر از ۳ روز	۲۲	۷/۳	۷/۶
۴ تا ۷ روز	۴۴	۱۴/۷	۲۲/۸
یک تا دو هفته	۴۸	۱۶	۳۹/۴
دو هفته تا یک ماه	۵۰	۲۰	۶۰/۲
یک تا دو ماه	۶۹	۲۳	۸۴/۱
دو تا سه ماه	۱۵	۰/۰۵	۸۹/۳
سه تا ۶ ماه	۱۱	۳/۷	۹۳/۱
شش تا دوازده ماه	۲۰	۶/۷	۱۰۰

در این تحقیق مشخص شد به‌طور متوسط این بیماران در حدود ۱۲۲۲۶ (میانگین ۴۰ روز برای هر بیمار) در بیمارستان‌های مختلف بستری شده‌اند.

جدول ۲- فراوانی هزینه بیماران مصدوم

هزینه برحسب تومان	فراوانی	درصد
۲۰/۰۰۰ تا ۲/۰۰۰	۵	۱/۷
۵۰/۰۰۰ تا ۲۱/۰۰۰	۳۶	۱۲
۱۰۰/۰۰۰ تا ۵۱/۰۰۰	۱۶	۵/۳
۲۰۰/۰۰۰ تا ۱۰۱/۰۰۰	۲۳	۷/۷
۵۰۰/۰۰۰ تا ۲۰۱/۰۰۰	۲۲	۷/۳
۱/۰۰۰/۰۰۰ تا ۵۰۱/۰۰۰	۲۷	۰/۹
۱/۵۰۰/۰۰۰ تا ۱/۰۰۱/۰۰۰	۱	۰/۳
بالاتر از ۱/۵۰۰/۰۰۰	۲۶	۸/۷
رایگان	۹۵	۳۱/۷

اگر متوسط روزهایی را که ۱۲۲۲۶ روز بوده و هزینه هرروز بیمارستان را تنها ۲۰/۰۰۰ تومان در نظر بگیریم هزینه‌ای معادل ۲۴۴/۵۲۰/۰۰۰ هزار تومان خواهد بود. در این تحقیق مشخص شد که ۸۲ درصد از افراد تحت حمایت بنیاد جانبازان هستند، ۱/۷ تحت حمایت تأمین اجتماعی و ۰/۰۳ تحت حمایت بهزیستی، ۶۳ درصد تحت حمایت کمیته امداد و ۳/۷ درصد از طرف هیچ اداره‌ای حمایت نمی‌شوند. این آسیب‌دیدگان در فصول مختلف سال آسیب‌دیده‌اند، ۵۷ درصد از این‌ها در فصل بهار و تابستان، ۱۷/۳ درصد در پاییز و تنها ۰/۰۴ درصد در زمستان مصدوم شده‌اند که می‌تواند به دلایل زیر باشد. در فصل زمستان تماس با طبیعت کم می‌شود ولی در فصل بهار انسان با طبیعت آشتی می‌کند درعین حال اغلب گیاهان بهاری، مثل قارچ، ریواس، کنگر در بهار وجود دارند و خیلی از افراد به دنبال کندن این گیاهان زخمی شده‌اند که عملاً در فصل‌های دیگر وجود ندارد.

۴۴/۷ درصد افراد در ساعات صبح، ۴۷ درصد در ساعات عصر و ۰/۰۷ در شب‌هنگام با مین برخورد کرده‌اند. ۹۶/۷ درصد از پاسخگویان گفته‌اند در منطقه هیچ علائمی نبوده و تنها ۱/۳ درصد گفته‌اند در منطقه علائم وجود داشته است. اطلاعات به‌دست‌آمده نشان داد که ۱۲۶۰ نفر از آسیب‌دیدگان در بنیاد جانبازان دارای پرونده هستند. از این تعداد ۳۴۱ تن شهید و ۸۱۹ تن جانباز هستند. بانه با ۳۷/۹ درصد و شهرستان‌های سنندج، مریوان، قروه و بیجار به ترتیب دارای درصدهای ۱۷/۴، ۱۹/۴، ۱/۵۸ و ۱/۳۲ بوده‌اند. در این تحقیق مشخص شد که مین از سال ۱۳۵۹ تا سال ۱۳۹۶ به‌طور روتین قربانی گرفته است. این روند تا نوشتن مقاله هنوز قطع نشده است.^۱

ب) یافته‌های کیفی

در این تحقیق مشخص شد علاوه بر روستاهای پرتعداد، نقاط مرزی با کشور عراق و در شهرستان‌های بانه، مریوان و سروآباد، نقاطی در داخل شهرهای سنندج، سقز

۱- آخرین مورد گزارش شده در مرز بانه در سال ۱۳۹۷ بوده است.

بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ... ۱۳۹

و بانه، بخشی از پایگاه‌های نظامی جاری و تخلیه شده، به‌نوعی آلوده به مین هستند. در این میان شهرهای بیجار و قروه کاملاً ایمن هستند و هیچ "مین"ی در آنها یافت نشده است.

نتایج مین‌های منفجرشده و مغفول مانده علاوه بر آسیب به دهقانان، چوپانان، کودکان، زنان و خانواده‌ها، هزینه‌های زیادی را به نهادها و سازمان‌های مختلف تحمیل کرده است. اداره استانداری، بنیاد جانبازان و شهدا، کمک‌های فراوانی را به افراد جانباز و خانواده شهدای ناشی از مین ارائه می‌دهند که بخشی از آنها در طول سالیان گذشته عبارت بوده از: وام خرید مسکن، تحویل ماشین (پیش‌تر و اغلب ماشین پیکان) به جانبازان با درصد بالا، بیمه خدمات درمانی، هزینه پروتز، بن سالیانه، دادن مواد خوراکی مثل روغن و برنج، وام ازدواج، دفترچه فروشگاه پانزده خرداد و... در بخش دارو و درمان دانشگاه علوم پزشکی خدمات درمانی بهداشتی را به آسیب دیدگان ناشی از مین ارائه می‌دهد. یکی دیگر از نهادهایی که شدیداً درگیر کار آسیب‌دیدگان است سازمان هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران است که تهیه پروتزهای دست‌وپا را بر عهده دارد و در سال هزینه‌های زیادی صرف این امر می‌شود.

جدول ۳- فراوانی ساخت پروتز برای جانبازان مینی در استان کردستان در یک سال

نوع کار	جنس	تعداد نفر
ساخت پروتز پا	خانم	۲۴
	آقا	۲۴۰
تعمیر پروتز پا	خانم	۱۶
	آقا	۱۴۰
ساخت پروتز دست	خانم	۱۲
	آقا	۴۰
تعمیر پروتز دست	خانم	۱۰
	آقا	۳۲

(منبع: کارشناسان هلال‌احمر استان کردستان)

در عین سازمان‌های دیگری از جمله سازمان آموزش و پرورش و وزارت آموزش عالی، کمیته امداد امام خمینی، سازمان بهزیستی و سازمان میراث فرهنگی اثرات مخرب مین در امان نبوده‌اند. "ترس از انفجار مین‌ها اکنون در ایران باعث شده است تا مناطقی مانند دشت‌های ایلام و منطقه صالح داود در ایوان کرخه به دلیل آلودگی به مین طی ۲۰ سال گذشته به صورت مورد کاوش باستان‌شناسی قرار نگیرد".^۱ آلودگی بعضی از نقاط مرزی و کوه‌ها نیز باعث کاهش توریسم شده است.

سازمان‌های قضایی و حقوقی از نتایج نادیده شده انفجار مین مصون نمانده‌اند. به گزارش هفته‌نامه سیروان اولین مورد محکومیت نیروی انتظامی به دلیل بچه‌ای که در اطراف پایگاه نظامی «جیران مین‌گه» کشته شده بود و تحت پوشش بنیاد شهید قرار نگرفته بود اعلام شد.^۲

اختلال در زندگی روزانه

نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که مردم به دنبال کارهای بسیار مختلف و متنوعی با مین برخورد کرده‌اند که در حالت عادی به راحتی قابل تصور نیست. یکی از آسیب‌دیدگان، مهندسی است که در هنگام کار در اداره مخابرات شهرستان سقز و در نقطه‌ای به نام کوه "ونوشه"^۳ که دارای دکل مخابراتی است دچار حادثه شده است. افراد دیگری هم به دنبال کار روزانه زندگی با این پدیده برخورد کرده‌اند.

بعضی در هنگام چوپانی، برخی هنگام جمع‌آوری آهن‌پاره در اطراف پادگان، عده‌ای در فصل بهار و در حین چیدن قارچ، شکار، کندن گیاهان بهاری، چیدن (مازوج) مرزبان، رفتن به عیادت بیمار در روستاهای مجاور. یکی از مصدومان می‌گوید "کارگر اداره راه بودم در هنگام حفاری مصدوم شدم"، جمع‌آوری همیزم برای

۱- بلا تکلیفی مین‌روبی محوطه‌های تاریخی، میراث فرهنگی ۱۷ آبان ۱۳۸۲. (Gooya.com).

۲- هفته‌نامه سیروان، شنبه ۱۴ شهریور ۱۳۸۳، شماره ۲۹۱ سال هفتم.

برافروختن آتش، برای سیاحت در اطراف دریاچه مریوان، بییل کاری باغ. یکی دیگر اضافه می کند در آن هنگام ما کودک بودیم "توپ ما داخل پایگاه افتاد به دنبال آوردن توپ بازی زخمی شدم" و دیگری می گوید "در زیر درختی چای درست می کردم که با مین برخورد کردم". افراد به دنبال کارهای مختلف و به طریق مختلف با مین برخورد کرده اند: "به دنبال خرید و فروش کالا در مرز"، "به هنگام قدم زدن و مطالعه"، "دو یا سه گونی مین در پایگاه "وشکه دره" بوده که بچه ها با آنها بازی کرده و مین در دست آنها منفجر می شود، "به دنبال دست کاری مین"، "میخ را به زمین می کوبیدم جهت برپا کردن چادر تبلیغات"، "هنگام ادرار کردن در کنار جاده"، "به هنگام کننده کاری لوله فاضلاب شهر"، "به هنگام کندن زمین برای «کنگر» در مسیر گاران". "دوره گرد بودم"، "گوسفند از ماشین پرید و من به دنبال آن رفتم"، "در مراسم سیزده بدر"، "با بولدوزر خاک را در سراه حزب الله... مریوان جابجا می کردم، از ماشین پیاده شدم به محض اینکه پایم را روی مین گذاشتم مین پایم را گرفت".

نتایج ناخواسته ناشی از مین بسیار وسیع و دامنه دار است. وقتی داده های ناشی از مصاحبه های کیفی افراد مصدوم و خانواده های آنها دسته بندی شد معلوم شد که این افراد در ابعاد مختلف دچار مشکل شده اند. این نتایج برای تسهیل در ده گروه مختلف دسته بندی شدند و برای هر مورد نقل قول هایی از خود افراد آسیب دیده به متن افزود شد.

ده نتیجه ناخواسته مین

در مصاحبه با مصدومان مشخص گردید که نتایج نادیده شده مین ها افراد را با مشکلات متعددی روبرو می سازد.

۱. مشکلات خانوادگی

مشکلات مین به شخص آسیب دیده محدود نمانده و اطرافیان او در خانواده را نیز در برمی گیرد. یکی از مصدومان مین در مورد مشکلات خویش در درون خانواده

۱- روستایی در ۲۵ کیلومتری سفز

می‌گوید: "مشکل نظافت دارم، در تعویض لباس‌ها، حمام کردن، دستشویی رفتن مشکل دارم و اعضای خانواده به من کمک می‌کنند".

خانم یکی از مصدومان می‌گوید: "به دلیل مصدومیت شوهرم رفتن به خانه پدر و مادر را ترک کرده‌ام چون او در مهمانی چشم‌هایش مرتب آب می‌کند و به مراقبت نیازمند است". یکی از جانبازان می‌گوید: "خانم بنده به من می‌گوید: «فلج!» و حالا خانه را ترک کرده و نمی‌توانم فرزند دوساله‌ام را بزرگ‌نمایم".

۲. مشکل ادامه تحصیل

آسیب ناشی از مین افراد را در تداوم تحصیل با موانعی روبرو می‌کند. یکی از آنان می‌گوید: "در شهر هستم و نمی‌توانم هزینه تحصیل را درآورم" و دیگری می‌افزاید: «من در دانشگاه هستم حتی نگاه دانشجویان نسبت به من عادی نیست". پدر یک دانش‌آموز آسیب‌دیده یادآور می‌کند که «توانستم بچه‌هایم را به مدرسه بفرستم و به شهر مهاجرت کردم" و دیگری از ترک تحصیل می‌گوید: "به خاطر سردرد شدید نمی‌توانم مطالعه کنم".

۳. مشکل کار و شغل

مین گاه آسیب جدی به افراد وارد کرده و توانایی جسمی و حرکتی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

یکی از افراد مصدوم می‌گوید: "من حمایت نمی‌شوم و در بازار کار به من کار نمی‌دهند و اگر کاری باشد با پول کمتری به من می‌دهند". یکی دیگر می‌گوید: "در انتخاب شغل موردعلاقه دچار مشکل هستم و چون چشم‌هایم را از دست داده‌ام مجبورم کارهایی را که نیازمند دقت زیاد هستند حذف کنم".

۴. محدودیت حرکتی

مشکلات حرکتی گاه فراتر و بیشتر از وظایف شغلی است و محدودیت حرکتی باعث مشکلات خاص خویش می‌شود:

یکی از جانبازان می‌گوید: "نمی‌توانم ورزش‌هایی مثل والیبال و بسکتبال را انجام دهم" و دیگری می‌افزاید که "من لازم است زیاد استراحت کنم چراکه نمی‌توانم زیاد روی پاهایم بایستم". یک پدر مصدوم با نگرانی اظهار می‌دارد که "برای هر مراسمی لازم است فرزندانم دستم را بگیرند" و دیگری می‌گوید: "هنگام راه رفتن بیضه‌ام به شدت درد می‌کند و من که قبلاً ورزش می‌کردم حالا نمی‌توانم".

۵. مشکلات معیشتی

آسیب ناشی از مین باعث شده است که افراد زیادی کار خویش را از دست بدهند. همه آسیب دیدگان تحت حمایت نیستند و کسانی که توان کار را ازدست داده باشند مشکلاتشان مضاعف گشته است.

یکی از آسیب دیدگان می‌گوید که ساکن روستا است و درآمدی ندارد؛ "در روستای" دره زیارت" هستیم هر دودستم قطع شده است و هیچ درآمدی ندارم".

درعین حال افراد آسیب دیده نقشی فوق‌العاده برای دولت قائل‌اند و فکر می‌کنند هر مشکلی را دولت باید حل کند.

"اگر دولت کمک نکند بایستی گدایی کنم، نقش دولت مثل پدر و مادر است" دیگری منابع تولیدی را به خاطر هزینه بیمارستان ازدست داده

است " به خاطر دو میلیون تومان هزینه بیمارستان مجبور شدم که تمام گوسفندانم را بفروشم".

۶. حضور در جمع

بعضی از آسیب‌دیدگان به دلیل زخم و گناه محدودیت حرکتی و از دست دادن زیبایی دچار مشکل در ارتباط و روابط اجتماعی شده‌اند.

یکی از آن‌ها می‌گوید "چهار سال است به روستای خود برگشته‌ام چراکه احساس شرم می‌کنم" و دیگری مشکلی منحصر به فرد دارد که بازگویی آن در هر جمعی روا نیست " چون پایم مصنوعی است در جمع بایستی آن را دراز کنم و چون نمی‌توانم، شرکت نمی‌کنم" و دیگری سخنی دیگر دارد "به هر جا می‌روم باید فوراً کفش‌هایم را درآورم و این در مراسم امکان‌پذیر نیست" و دیگری منتقد نخبگان اجتماعی است " افراد باسواد ما را درک نمی‌کنند" و داستان ادامه دارد " شرکت در جمع را دوست ندارم. اغلب مردم دو دید نسبت به ما دارند، یا تحقیرآمیز که ما ناتوان و فلج هستیم و یا تمسخرآمیز و اینکه ما انگل و جاسوس هستیم".

۷. مشکلات پروتز

پروتز درمان نیست بلکه یک وسیله است که باعث دردسرهای خاص خویش می‌شود. یکی از افرادی که پروتز دارد می‌گوید:

"پروتز مرتب عفونت می‌کند" و دیگری رنج‌ش دیگری دارد " در محل پروتز جوش‌هایی درمی‌آورم که بعداً سفت شده و مثل خار بدنم را آزار می‌دهد" و یکی دیگر می‌گوید که "با چاق شدن و لاغر شدن بدن، پروتز مشکل پیدا می‌کند".

۸. مشکل مهاجرت

۱۴۵ بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ...

مین از دو مسیر باعث مهاجرت آسیب‌دیدگان شده است. در حالت اول افراد مصدومی هستند که به دلیل نزدیکی به شهر، دارو، درمان و استفاده از ویلچر به شهر آمده‌اند و عده‌ای به دلیل این‌که منابع حیاتی آن‌ها از قبیل زمین، چشمه، مزرعه، کوه و دشت با مین آلوده شده و احتمال ادامه حیات ناممکن شده است از روی ناچاری به شهر کوچ کرده‌اند.

یکی از این مهاجران می‌گوید: "روستای ما مرزی است، دشت ما، صحرای ما آلوده به مین است، زندگی در آنجا ناممکن است".

۹. مشکل زیبایی

زیبایی یکی از آرزوهای همیشگی انسانی است. مین‌ها به این حیطة هم‌دست یازیده‌اند.

یکی از مصدومان می‌گوید: "نمی‌توانم حرکت کنم، چاق شده‌ام" و دیگری می‌افزاید "چهره‌ام بدریخت شده است اگر عده‌ای در جمع بخندند من آن را به دل می‌گیرم" پدر یکی از دختران مصدوم می‌گوید: "دخترم در سن ۶ سالگی ضمن بازی، با مین زخمی شد، قیافه دخترم تغییر کرده است و ازدواج برایش مشکل شده است چون یک چشمش را از دست داده است".

دیگری چنین گله دارد که "دهنم کج شده است و مرتب با چیزی آن را می‌پوشانم".

۱۰. مشکلات دیگر

مشکلات و عوارض ناشی از مین یکی دو تا نیست. این مشکلات بسیار متنوع و منحصر به فرد هستند گویی هر مین به طرز استثنایی و به‌طور خاص عمل می‌کند و آسیب هیچ‌کسی مثل دیگری نیست. یکی از مصدومان می‌گوید:

"از ناحیه دستگاه تناسلی آسیب دیده‌ام، بعداً آن را عمل کردم و هنوز ادرار کردن برایم سخت است." دیگری از نظر روحی مستأصل است، "جامانده‌ام نتوانسته‌ام به آرزوهایم برسیم" و دیگری از کمبود مهربانی شاکی است؛ "همه ما کمبود محبت داریم" و دیگری که وسایل خاص ورزشی می‌خواهد "امکانات ورزشی نیست تا با هم‌درمان خودمان بازی کنیم" و مصدومی دیگر در بخش عبادت دچار کاستی است: "در وضو گرفتن و نمازخواندن مشکل دارم، پشت به دیوار نماز می‌خوانم چون نمی‌توانم روی یک پا بایستم".

نتیجه گیری

در دانش پزشکی بیماری سل به بیماری "هزارچهره" معروف است چراکه باسیل (باکتری) سل ممکن است به شکل‌های مختلف و در اندام‌های مختلف بدن لانه گزیده و باعث بیماری شود. نتایج ناخواسته ناشی از "مین"‌های ضدنفر هم بسیار وسیع و گسترده است و چهره‌های مختلفی به خود می‌گیرد. به عبارتی پیامد ناخواسته مین یک بیماری مزمن بیش از هزارچهره اجتماعی است که بعضی از ابعاد آن هنوز ناشناخته مانده است.

در این بررسی مشخص شد که نتایج ناخواسته مین باعث آسیب به کودکان، زنان، سالخوردگان، نهادهای مختلف مثل خانواده، محیط‌زیست، توریسم و کشاورزی می‌شود. این نتایج ناخواسته باعث بیکاری می‌شود و با آلودگی در زیرساخت‌ها مانع کار و توسعه منطقه‌ای می‌شود. درعین‌حال باعث مشکلات فراوان روحی و روانی هم می‌شود. هزینه‌های انسانی و مالی ناشی از مین برای درمان، فیزیوتراپی، جراحی، بستری و ساخت پروتز سرسام‌آور است. مین غیر از تلفات انسانی و زیست‌محیطی، حیوانات اهلی و وحشی را موردتهاجم قرار داده و به آن‌ها آسیب می‌رساند. مین باعث شده که بعضی از افراد نتوانند ازدواج کنند و بعضی از ازدواج کرده‌ها طلاق بگیرند و یا در

آستانه طلاق باشند. افراد آسیب‌دیده که اغلب عضوی مثل دست، پا و یا چشم را از دست داده‌اند ناراحتی ناشی از این آسیب باعث شده است که نتوانند ادامه تحصیل دهند. خیلی از این افراد روستایی بوده و گاه تا مدت‌ها بستری شده‌اند. اغلب آن‌ها نیازمند به حمایت خانواده، جهت کمک در نشستن و حمام کردن هستند و ادامه تحصیل دور از خانواده برای آن‌ها مشکل است.

افرادی جانبازی که از حمایت مالی برخوردارند و افرادی هم که از حمایت برخوردار نیستند از نظر شغلی دچار مشکل هستند و فقط عده کمی هستند که به راحتی با این مشکل کنار آمده‌اند. افراد برخوردار از حمایت مالی اغلب به دولت وابسته بوده و عملاً بعضی از آن‌ها درحالی‌که توانایی کار دارند، هیچ کاری انجام نمی‌دهند؛ چراکه فکر می‌کنند اگر کاری دهند حقوقشان قطع خواهد شد. درحالی‌که یکی از تلاش‌های انجمن حمایتی خارج از کشور استقلال مالی برای نجات‌یافتگان مین برای بقاء زندگی در اجتماع بوده است.^{۱۱} افرادی که از حمایت مالی برخوردار نیستند و اغلب آن‌ها سرمایه چندانی ندارند در بخش‌های مختلف مشغول کارهای سطح پایین هستند و چون در اینجا هم رقابت زیاد است در کسب شغل اغلب ناتوان هستند. افراد آسیب‌دیده توان حرکتی چندانی ندارند، بعضی از چاقی ناراحت‌اند و بعضی‌ها از این‌که نمی‌توانند قدم بزنند و والیبالی بازی کنند در عذاب‌اند. این افراد گاه نمی‌توانند در مجالس شرکت کنند و در شادی‌ها کمی رنجشان را سبک کنند. این افراد اغلب در جمع مورد استهزا قرار می‌گیرند، گاهی به دلیل آسیب چشم و صورت، جلوی صورت خود را می‌پوشانند، یا خود را در خانه حبس کرده و به میان مردم نمی‌روند.

مین باعث شده است که خیلی از افراد آسیب‌دیده به شهرها مهاجرت کنند. بعضی از این مصدومان به دلیل نزدیکی به خدمات بهداشتی و درمانی و سایر امکانات به شهر آمده‌اند و بعضی از روستاها به کلی به شهر مهاجرت کرده‌اند چراکه ادامه حیات در آن منطقه برایشان ناممکن شده است. در این تحقیق مشخص شده اغلب این افراد عصبانی و پرخاشگر هستند و نیازمند حمایت مالی و عاطفی هستند.^{۱۲} سلامتی انسان‌ها امری

اساسی برای دستیابی به صلح و امنیت است که بالاترین میزان همکاری بین دولت و مردم وابسته است" (رحیمی، ۱۳۸۹: ۵۳).

برای رفع مین بایستی با جنگ و فکر جنگ مبارزه کرد، در عین این که مبارزه با استفاده از مین و نتایج ناخواسته آن بایستی در سطوح مختلف ادامه یابد. اما در حالی که این مسئله از نظر علمی و اخلاقی مطرح می شود که لازم است تولید و فروش مین های ضد نفر به طور کلی ممنوع شود، اما از دگر سو "مین" در سطح جهانی و در مقیاس کلان تولید می شود. گورباچف رئیس جمهور سابق اتحاد جماهیر شوروی می گوید: کارخانه های اسلحه سازی تا صدسال دیگر فروش اسلحه خود را تضمین کرده اند. اما مشکلات هر مقدار و در هر سطحی باشد امکان بازاندیشی و کار ترمیم هم وجود دارد. مبارزه با مین بایستی در مقیاسی گسترده و در سطوح مختلف انجام شود.

۱- سطح بین المللی: مبارزه با تولید، فروش و توزیع و انبار مین

۲- سطح ملی: عدم خرید و به کارگیری مین حتی برای آموزش

۳- سطح سازمانی: آموزش در سطح مدارس و دانشگاه ها برای پیشگیری و ناتوانی

افرادی که دچار مشکلات جسمی و روحی شده اند.

۴- سطح سمن ها و افراد: آموزش بچه ها و کشاورزان و چوپانان برای جلوگیری از

حادثه و کمک به آسیب دیدگان برای زندگی بهتر.

منابع

- آسترکی، پیمان، احدی، مریم، نریمانی، سهیلا. (۱۳۸۸)، صدمات منجر به مرگ ناشی از انفجار مهمات به جامانده از جنگ، *طب نظامی*، دوره ۱۱، شماره ۱.
- آقازاده، جعفر؛ عندلیب، علیرضا؛ بزاز بنایی، وحید. (۱۳۹۱)، جنگ افزار الکترونیکی کنترل مین های هوشمند با استفاده از بی سیم، *پانزدهمین کنفرانس دانشجویی مهندسی برق ایران*، کاشان: سازمان علمی دانشجویی مهندسی برق کشور.
- ارمکی آزاد، تقی. (۱۳۸۱)، *نظریه های جامعه شناسی*، تهران: سروش، چاپ سوم.

بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضد نفر ... ۱۴۹

- اخوان اصغر؛ ثقفی‌نیا مسعود. (۱۳۸۴)، بررسی ۶ سال صدمات عضوی مصدومان گروه‌های مین‌روب سپاه در بیمارستان بقیه‌الله و راه‌های کاهش آسیب آن، *طب نظامی*، دوره ۷، شماره ۴.
- سروش، محمدرضا؛ سروش، احمدرضا؛ زرگر، موسی؛ حاجی، علی؛ خاطری، شهریار. (۱۳۸۵)، *خسارت‌های انسانی ناشی از مین*، تهران: پژوهشکده مهندسی و پزشکی جانبازان.
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۳)، *قواعد روش در علوم اجتماعی*، ترجمه: علی محمد کاردان، تهران: دانشگاه تهران، چاپ ششم.
- ریتزر، جورج. (۱۳۷۷)، *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- رحیمی، غلامرضا. (۱۳۸۹)، سازمان بهداشت جهانی، *مجلسه دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران*، سال پنجم، شماره ۱.
- کسل، فیلیپ. (۱۳۸۳)، *چکیده آثار گیلدنز*، مترجم: حسن چاوشیان، تهران: ققنوس.
- فخرائیان، حسین؛ طاهری، عباس. (۱۳۸۷)، روش‌های اختراقی و انفجاری در خنثی‌سازی مین‌ها، *تحقیق و توسعه مواد پیرانرژی*، شماره ۲ (پیاپی ۷).
- فلاحتی، فرحناز؛ سروش، محمدرضا؛ خاطری، شهریار. (۱۳۸۹)، *تأثیر صدمات ناشی از مین و مهمات عمل‌نکرده بر کیفیت زندگی قربانیان*، تهران: پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان.
- مولانایی، نجم‌الدین؛ رحیمی، عزت‌الله؛ شهسواری، سیروس. (۱۳۸۳)، بررسی میزان صدمات ناشی از برخورد با مین از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۰ در مراجعین بیمارستان بعثت سنندج، *طب نظامی*، دوره ۶، شماره ۳.
- ثقفی‌نیا، مسعود؛ نفیسی، ناهید؛ ناصری، حسن. (۱۳۸۵)، بررسی کاهش مرگ‌ومیر ناشی از مین در طی مطالعه مداخله‌ای چهارساله در مناطق مرزی ایلام، *طب نظامی*، دوره ۸، شماره ۲.
- ثقفی‌نیا، مسعود؛ مقصودی دماوندی، افشین؛ نفیسی، ناهید. (۱۳۸۳)، بررسی آسیب‌های ناشی از مین‌های خنثی نشده ضدنفر و راه‌های کاهش آن، *طب نظامی*، شماره ۶.
- ☞ مفاخری، فاتح. (۱۳۸۱)، بررسی میزان صدمات ناشی از برخورد با مین در مصدومان مراجعه‌کننده به بیمارستان بعثت. (از تاریخ ۱۳۷۵/۱/۱ تا ۱۳۸۰/۱۲/۲۹). *پایان‌نامه پزشکی عمومی*، دانشگاه علوم پزشکی کردستان.

- مقدس، علی اصغر؛ قدرتی، حسین. (۱۳۸۳)، نظریه ساختاری شدن آنتونی گیدنز "مجله علوم اجتماعی دانشکده علوم انسانی دانشگاه فردوسی، سال اول، شماره چهارم.
- محمد پور، احمد؛ صادقی، رسول؛ رضایی، مهدی. (۱۳۸۹)، روش های تحقیق ترکیبی به عنوان سومین جنبش روش شناختی: مبانی نظری و اصول علمی، *جامعه شناسی کاربردی*، دوره ۲۱، شماره ۲ (پیاپی ۳۸).
- محمد فام، ایرج؛ عمید، محمد؛ میرزایی، علی آبادی، مصطفی؛ سلطانیان، محمد. (۱۳۹۴)، مطالعه خطاهای انسانی در عملیات مین زدایی با استفاده از فن Cream، *طب نظامی*، دوره ۱۷، شماره ۴.
- گری، جان (۱۳۷۹)، *فلسفه سیاسی فون هایک*، ترجمه: خشایار دیهیمی، تهران: طرح نو.
- ویر، ماکس (۱۳۷۳)، *اخلاق پروتستان و روح سرمایه داری*، ترجمه: عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- Anderson N, palha be souze C, pedardes S (1992). *social cost of land mine in four Countries: Afghanistan, Bosnia, Cambodia and Mozambique*.
- Cooper, A (1997). *exposing the source: US companies and the Production of antipersonnel mine in www, hrw.org, human right watch*.
- Elias, N. (1936). *the process civilization*, Blackwell.
- Esam, MA. Hussein Edward j Waller (2000). *land mine detection, the challenge*.
- International meeting on global land mine crisis. (1995). *UN office at. Geneva*, ۵-۷, □□□□.
- Merton k.R. (1968). *social theory and social structure*, NewYork, free press.
- Merton, k.R. (1936). *The Unanticipated consequences of purposive social*
- Peacock, S. (1997). *landmines, fall out of war, in www, nccusa.org*, World service.
- popper, k. (1961). *the poverty of historicism*, London.
- Williams, J. (1995). *after the guns fall silent, the enduring*, Legacy, of landmine, Washington.
- Zerihun, N. (1993). *blast injuries of the eye*, Trap doc.
- Veron, R. (1979). Unintended consequences, *political theory*, vol 7, no 1, sage Publication.